

Lars Johanson (2001). *Discoveries on the Turkic linguistic map*. (Swedish Research Institute in Istanbul, Publications 5.) Stockholm: Swedish Research Institute in İstanbul.

Prof. Dr. Nurettin Demir, Başkent Üniversitesi

Döneminde Doğu Türkçesinin önemli ismi durumundaki Gustav Raquette'in gözde öğrencisi Gunnar Jarring, Lund Üniversitesi'ndeki öğreniminin sonunda doktorasını pek de parlak bir gelecek vaat etmeyen Türkoloji alanında yapmaya karar verir. 1928 yılında genel Türkolojinin meşhur ismi Willi Bang ile çalışmak üzere Berlin'deki Doğu Bilimleri Semineri'ne gider. Daha sonraki bütün araştırmalarına hakim olacak saha araştırmasına ilgisi burada başlar. Ama saha çalışmalarında karar kılmamasının asıl faktörü, bir teorisyen olan Willi Bang ile Türk diyalektlerinden yaptığı derlemelerle meşhur bir saha çalışmanı olan Wilhelm Radloff arasındaki polemikler olur. Bang, Radloff'un kayıtlarının değerinden şüphe etmekte, derslerinde, Radloff'u alabildiğine eleştirmekteydi. Jarring'in Lund'daki hocası Raquette de benzer bir tavır içindeydi. Her ikisi de halkın konuştuğu dili küçümsüyor, edebi dili bir norm olarak yüceltiyorlardı. Bunların tavırları Jarring'i konuşulan dilin edebi dilden daha fazla araştırılması, bunun da en kısa zamanda, diyalekt farklılıkları mevcutken yapılması gerektiğine inandırır. Jarring, 1929 yılı baharında tez konusunu seçer ve küçük bir misyoner grubuna katılarak Kaşgar'a ulaşma imkanı bulur. Bu yolculuğun sonucu, *Studien zu einer osttürkischen Lautlehre* adlı tezi olur. Başka pek çok yayın bu çalışmayı izler. İsveç diplomatik servisindeki ağır görevine rağmen çalışmaları sürer ve Gunnar Jarring Orta Asya'daki bilinmeyen Türk diyalektlerinin öncü araştırmacısı olarak uluslararası üne kavuşur.

İsveç Türkolojisinin bu önemli temsilcisinin 20 Ekim 1997 tarihindeki 90. doğum günü dolayısıyla, günümüz Türk dili incelemelerini önemli ölçüde yönlendiren bir başka İsveçli Türkolog, Lars Johanson, Stockholm'de "Jarring Lectures" başlıklı seri konferansların kendisine ayrılan bölümünde yaptığı konuşmanın geniş bir versiyonunu kitaplaştırdı. Başlığını *Türk Dili Haritası Üzerinde Keşifler* diye çevirebileceğimiz ve şu günlerde Türkçesi de yayınlanacak olan kitap, Jarring ve diğer araştırmacılarca açılmış olan yolda atılan adımları, dil incelemeleri maksatlı alan araştırmaları ve Türk dili dünyası haritasını öncekilerden daha ayrıntılı ve daha uygun bir yolla çizmeyi amaçlayan keşif gezilerini konu edinir. Yirminci yüzyıl boyunca, Türkçenin konuşulduğu pek çok bölgedeki politik engellere rağmen, çok sayıda iyi çalışma yapılmış, el değmemiş bölgeler ardı ardına araştırılmış ise de, kitapçığın odak noktasını,

Johannes Gutenberg Üniversitesi'nde aktif olan Türkologların hazırladıkları, yardımcı oldukları ya da katkıda buldukları projeler oluşturur. Kitabın bir bölümü bu yönüyle adeta Johanson'un görev yaptığı süre içerisinde kurumunda saha ile ilgili çalışmalarının kısa bir dökümü gibi de görülebilir.

Kitapta geniş coğrafi dağılımları, farklı dil tipleriyle ilişkileri, zaman içerisindeki dayanıklılıkları, morfoloji ve sentaks açısından kurallılıklarıyla genel olarak ilgi çekici olan Türk dillerinin ana hatlarıyla haritası çizildikten sonra okuyucu bu harita üzerindeki münferit keşiflere doğru gezintiye çıkarılır. Önce Orhon Yazıtları hakkındaki ilk bilgileri de borçlu olduğumuz, sanılandan çok daha eskiye giden İsveç geleneği kısaca gözler önüne serilir. Daha sonra yazıtların bulunması, keşif gezileriyle toplanan yazılı metinler ve alan araştırması sonucu ortaya çıkan malzemenin mümkün kıldığı karşılaştırma çalışmalarından söz edilir.

Bu bilgilerden sonra Johanson, çok farklı profillere ve kültürel arka plana sahip diller ve varyantlar üzerindeki heyecan verici faaliyetler üzerinde durur. Yeni temel veri aramada öncülüğe soyunanlardan meydana gelen ve gittikçe büyüyen bir kişiler ağına sahip bu faaliyetlerin tipik özelliklerini Johanson şu beş noktada özetler:

- (i) Odak dil verileri üzerindedir.
- (ii) Dil verileri alan araştırmaları aracılığıyla kazanılmıştır.
- (iii) Dil varyasyonları mutlaka dikkate alınmıştır.
- (iv) Tipolojik ve bölgesel görünüşlere dikkat gösterilmiştir.
- (v) Araştırma, içerikleri kültürel, etnolojik, folkloristik veya tarihsel bakış açısından da önemli olan metinlere dayanır (s. 11).

Johanson, çalışmasının ilerleyen bölümlerde gündemdeki çalışmalardan, sonuçlarının çoğu yönettiği 'Turcologica' dizisinde veya editörü olduğu *Turkic Languages* dergisinde yayınlanmış veya yayınlanacak olan projelerden söz eder. Yukarıdaki ortak özellikleri taşıyan bu projeler arasında, Johanson'un son yıllarda mesaisinin önemli bir bölümünü ayırdığı ve Türkçeden hareketle yeni bir inceleme modeli geliştirdiği dil ilişkileriyle ilgili çalışmalar önemli bir yer tutar (daha fazla bilgi için bkz. *Lars Johanson Armağanı*. Yay. Nurettin Demir - Fikret Turan. Ankara 2002). Kitapçığın ilerleyen bölümlerinde okuyucu Türk dünyasının değişik coğrafyalarına götürülür. Bu yolculuk sırasında, önceleri ya hiç bilinmeyen veya yanlış ya da eksik bilinen küçük Türk toplulukları hakkındaki araştırmalardan ve sonuçlarından haberdar olur. Bu arada hala sürmekte olan çalışmaları, bunları dünyanın dört bir tarafında kimlerin yaptığını da öğrenir.

Bu arada bazı Türk dillerinin kaybolmak üzere olduğunu, bunların dokümantasyonu için çabalayan kişi ve kurumlar bulunduğunu da okur. Böylece, ister istemez dil dokümantasyonunun amacı sorusunu gündeme getirir.

Gerçekten de Johanson, nelerin yapıldığını, yapılmakta olduğunu sıralamakla yetinmez, dil dokümantasyonunun amacı ve her şeyin evrenselleştiği bir dönemde, kıyıda köşede kalmış bu diller üzerine neden kafa yormamız gerektiği üzerinde de durur. Dillerin artan oranda tehlikeye maruz kalması ve ölümünü gözler önüne serdikten sonra “İyi de dillerin yitiminin yasını neden tutalım? Gereksiz farklılıkların ve varyasyonun sınırlanmasını memnuniyetle karşılamamızı gerektirecek nedenler yok mudur? Ekonomik açıdan zayıf, küçük yerel birimleri kapatma zorunluluğu karşısında endişelenmek de nesi?” (s. 35) gibi soruları sıralar ve bunlara çeşitli bakış açılarından cevap arar.

Bu küçük kitapçıkta Türk dili incelemelerinin önemli bir alanı hakkında en yeni bilgileri, Johanson’un kendine has üslubuyla satırlar arasına sıkıştırdığı genel değerlendirmeleri, ileriye yönelik beklentilerini de buluruz. Ayrıca Batı Türkolojisi ile Sovyet Türkolojisi arasındaki çatışma ve barış, ilk yıllardaki keşif gezilerinin tahrip edici sonuçları, alan araştırmacıları ile masa başı çalışanlarının nasıl birbirine muhtaç olduğu, uluslararası işbirliğinin önemi, eski alan araştırmaları ile şimdikilerin karşılaştırılması gibi konularda da dikkat çekici ip uçlarıyla karşılaşırız.

Sadece dilcilere değil genel olarak Türk dünyasına ilgi duyan herkese okumasını tavsiye ettiğimiz, bir bilim adamının sahasında nasıl yapıcı bir rol üstlenebileceğinin açık bir göstergesi durumundaki kitapla ilgili kısa değerlendirmemizi, dil kirlenmesi, eğitim dili, ortak dil ve benzeri tartışmaların çok yoğun olarak sürdüğünü göz önüne getirerek şu alıntılarla bitirmek istiyoruz:

“[Dillerin] zayıflıklarının sebebi, kopyalamadan kaynaklanan yapısal bozulma değil, sosyal işlev kaybıdır. Diller, kendilerine ihtiyaç duyulmadığı; yani ailelerin bu dili kendi çocuklarına aktarmak için çabalamalarını gerektirecek yeterli sosyal işlevleri kalmadığı zaman yok olup giderler. Genç kuşak, daha çekici ve prestijli bulduğu için baskın bir dile yönelince, tehlike başlar. Genç kuşak, kendi dilini koruması halinde düşük prestijli durumda kalacağı için, sık sık baskın dilin tek dilli konuşuru haline gelir” (s. 35).